

ALLEMAAL ROND DE TAFEL BIJ KUNST- EN MUSEUMBIBLIOTHEKEN

Ingrid DE POURCQ

Bibliothecaris - Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen (KMSKA)

- De bibliothecarissen van het Overleg Kunstbibliotheken Vlaanderen (OKBV) komen sinds 2015 enkele keren per jaar in een rondetafelgesprek samen om over bepaalde onderwerpen best practices uit te wisselen. Uit hun gesprekken over publiek en dienstverlening komt een dubbele beweging naar voren. Van een gesloten werking evolueren ze meer en meer naar een open werking, die meer zichtbaarheid krijgt en een breder publiek aantrekt. Daarnaast is de overgang van een fysieke naar een digitale omgeving onmiskenbaar, waarbij de dienstverlening steeds meer elektronisch en op afstand gebeurt. Bij musea is er een steeds groter wordende integratie van bibliotheekcatalogi met de corresponderende collectiecatalogi met kunstwerken, beeldbanken en archiefgegevens. Zo kan de gebruiker alle informatie over een kunstwerk of een kunstenaar op één plaats terugvinden. Voor elk van deze evoluties is samenwerking met andere diensten binnen de organisatie nodig.
- Depuis 2015, les bibliothécaires de la Plateforme des bibliothèques d'art de Flandre (Overleg Kunstbibliotheken Vlaanderen - OKBV) se réunissent autour d'une table ronde, afin d'échanger des bonnes pratiques sur certains sujets. Un double mouvement émerge de leurs discussions sur le public et les services. D'un fonctionnement en mode fermé, ils évoluent de plus en plus vers un fonctionnement ouvert, qui gagne en visibilité et attire un public plus large. En outre, la transition d'un environnement physique vers un environnement numérique est indubitable, où le service est de plus en plus rendu par voie électronique et à distance. Dans les musées, les catalogues de bibliothèques sont de plus en plus intégrés aux catalogues des collections d'œuvres d'art, des banques d'images et des données d'archives. Cela permet à l'utilisateur de trouver toutes les informations sur une œuvre d'art ou un artiste en un seul endroit. Pour chacune de ces évolutions, une collaboration avec d'autres services au sein de l'organisation est nécessaire.

Kunst- en museumbibliotheken wie zijn wij?

De Vlaamse kunst- en museumbibliotheken zijn verenigd in het Overleg Kunstbibliotheken Vlaanderen (OKBV), een commissie binnen de Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek, Archief en Documentatie (VVBAD). Kunstbibliotheken zijn bibliotheken die een uitgebreide collectie kunstboeken beheren. Meestal maken ze deel uit van een museum, een universiteit of hogeschool, of een onderzoeksinstituut. Een aantal onder hen zijn wetenschappelijke instellingen.

Als we de lijst bibliotheken bekijken, constateren we dat we de term "kunst" ruim mogen interpreteren. De kennisdomeinen strekken zich uit van de klassieke (Westerse) kunstvormen als beeldende en toegepaste kunsten, mode en architectuur, tot industriële objecten, muziek en podiumkunsten van de vroegste tijden tot nu. Daarnaast komen ook creatie en ontwerp, conservatie en restauratie, educatie, museologie, esthetica, iconografie en andere hulpwetenschappen aan bod.

Uit een enquête van december 2016 bij 13 bibliotheken¹ bleek dat hun collecties tussen de 10.000 en de 200.000 titels of boekbanden bevatten. Naast monografieën en tijdschriften vormen allerlei soorten catalogi (oeuvrecatalogi van kunstenaars, tentoonstellings- en museumcatalogi, veilingcatalogi...) een belangrijk onderdeel van de collecties. Er zijn weinig online databanken aanwezig. De collecties

Museumbibliotheken: Museum voor Schone Kunsten Gent (MSK) Museum over Industrie, Arbeid en Textiel Gent (MIAT) Musea Brugge (MB) Mu.Zee Oostende M Leuven Middelheimmuseum Antwerpen (MID) Museum Plantin-Moretus Antwerpen (MPM) DIVA Antwerpen Fotomuseum Antwerpen (FOMU) Modemuseum Antwerpen (MoMu) Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen (KMSKA) M HKA Antwerpen Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België, Brussel (KMSKB/MRBAB) Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Brussel (KMKG/MRAH)	Onderzoeksbibliotheken: Rubenianum Antwerpen Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium Brussel (KIK/IRPA) Hogeschoolbibliotheken: Koninklijke Academie en Koninklijk Conservatorium Antwerpen Sint-Lucas Antwerpen Kunstenbibliotheek Gent (KASK, SMAK, Design museum e.a.) Sint-Lucas Gent LUCA Genk MAD School of Arts Hasselt Koninklijk Conservatorium Brussel RITCS Brussel
---	--

Tab.1 : lijst met de meest gekende Vlaamse en Brusselse kunstbibliotheken

zijn voor meer dan de helft tot volledig ingevoerd, en de meeste catalogi zijn online raadpleegbaar.

Het gebruik van deze gespecialiseerde collecties varieert heel erg, met grote verschillen tussen de hogescholen met hun studentenpubliek, en de

museumbibliotheken, waar vooral het intern gebruik door curatoren en onderzoekers de kerntaak blijft. Het aantal fysieke bezoekers schommelt jaarlijks tussen 200 en 1.000 voor de museumbibliotheken, terwijl dit voor de hogeschoolbibliotheken tot in de tienduizenden oploopt. Raadpleging en leen van materialen gaan van 2.000 tot 20.000 per jaar, IBL en informatievragen inbegrepen. Het aantal bibliotheekmedewerkers is soms beperkt tot een halftijdse functie, en kan oplopen tot vier à vijf voltijdse personeelsleden.

De rondetafelgesprekken van OKBV

OKBV haalde zijn inspiratie bij de legendarische koning Arthur, aan wiens Ronde Tafel de twaalf ridders gelijk spreekrecht hadden. De OKBV rondetafels worden eveneens beperkt tot twaalf deelnemers en een gespreksleider. Elke deelnemer krijgt het woord om zijn of haar mening te geven over een aantal vragen of stellingen, zodat er een discussie ontstaat. Bedoeling is ervaringen uit te wisselen, inzicht te verwerven en tot "best practices" te komen.

Tussen 2015 en 2017 hebben vijf rondetafels plaatsgehad:

- De toekomst van de museumbibliotheek (DIVA, toen nog MEJD, 13 november 2015)
- Een collectiebeleidsplan: vele recepten (KMSKA, 29 januari 2016)
- Inhoudelijke ontsluiting (Mu.ZEE, 20 mei 2016)
- Is er een toekomst voor de leeszaal van de kunstbibliotheek? (MoMu, 18 oktober 2016)
- Kan de kunstbibliotheek nog zonder sociale media? (RITCS, 24 februari 2017)

De Belgische Vereniging voor Documentatie nodigde OKBV uit om de rondetafelgesprekken voor te stellen op Inforum op 18 mei 2017, dat als thema had: Changing publics, changing services. Daarom blijft dit artikel beperkt tot de discussies die met publiek en dienstverlening te maken hebben. We spreken ook niet over de impact van de gebruiker op het collectie- of het communicatiebeleid van bibliotheken, omdat hier de praktijken bij de kunstbibliotheken erg gelijken op die bij andere types bibliotheken, en hier weinig meerwaarde zouden bieden.

In onderstaande geven we de vragen of stellingen weer zoals ze in de rondetafelgesprekken aan bod kwamen. Omdat in sommige gesprekken dezelfde aspecten terugkwamen heb ik soms elementen uit verschillende discussies samengebracht. Ik probeer wel alle argumenten en de soms uiteenlopende meningen weer te geven. Waar mogelijk werd de informatie aangepast aan de huidige situatie.

Stelling 1: Digitale bronnen vervangen op termijn analoge bronnen (rondetafel 4)

Bij de bibliothecarissen overheerst de idee dat het in kunstbibliotheken nog heel lang zal duren eer digitale bronnen het overnemen. Heel veel bronnenmateriaal is om technische (financiële) of juridische redenen nog niet online te vinden, en gebruikers, zowel onderzoekers als studenten, geven vaak de voorkeur aan gedrukte bronnen en tijdschriften. Het is dus een én-én-verhaal: analoge en digitale bronnen zullen nog een hele tijd naast elkaar bestaan.

Terwijl voor literatuur, naslagwerken en academische publicaties de digitale omslag gebeurd is, lijkt dit nog niet zo voor publicaties over kunst of kunstgeschiedenis.² Kunstboeken zijn vaak duurder, want geïllustreerd, op kwaliteitspapier gedrukt, in een groter formaat en in beperkte oplages. Naslagwerken, die weinig of geen illustraties bevatten, verschijnen wel sneller digitaal. In de Angelsaksische wereld verschijnen ook heel wat geïllustreerde e-books over actuele kunst, design, mode en architectuur, vaak in samenwerking met de kunstenaar. Over oude en moderne beeldende kunsten is het aanbod echter nog steeds beperkt. Een van de redenen daarvoor is zeker de problematiek van de rechten op de afbeeldingen van de kunstwerken. Daardoor kunnen afbeeldingen van goede kwaliteit enkel tegen betaling digitaal gepubliceerd worden.

Anderzijds zijn er ook bij ons een aantal wetenschappelijke uitgeverij met een goede digitale bibliotheek, maar museumbibliotheken missen dan weer de middelen en de infrastructuur om e-books op een duurzame en systematische manier online ter beschikking te stellen.

Kijken we naar de publicaties door de musea zelf, dan constateren we dat ze een dubbel doel dienen: ze zijn gebaseerd op wetenschappelijk onderzoek maar hebben het wetenschappelijk apparaat achteraan geplaatst. Hierdoor worden de boeken aantrekkelijker en zijn ze vlotter leesbaar voor een breed publiek.³

Voor hun eigen publicaties blijven musea, ook internationaal, duidelijk verknocht aan de gedrukte catalogus. De reden hiervoor is dat de museumbezoeker, als herinnering aan een goede tentoonstelling, graag een boek met mooie afbeeldingen mee naar huis neemt. Zo krijgt hij als het ware een stukje van het kunstwerk zelf in bezit. Kunstboeken hebben een esthetische waarde die het digitaal equivalent niet heeft, en maakt deel uit van de marketing van het museum.

Museum M (Leuven) heeft bij wijze van experiment in 2015 een "digital exhibition report" gebouwd in plaats van een klassieke tentoonstellingscatalogus. Deze

"verrijkte catalogus" was dynamisch en interactief, gaf verschillende types informatie voor, tijdens en na de tentoonstelling, maar het project heeft geen vervolg gekend.⁴

De output van wetenschappelijk onderzoek verschijnt wel regelmatig onder de vorm van webpublicaties, zoals bij de Vlaamse Kunstcollectie (VKC)⁵ of op de websites van individuele musea.⁶

Kunstabibliotheken beheren veel soorten materialen die in weinig andere bibliotheken te vinden zijn. Digitalisering van oudere en zeldzame publicaties lijkt dus voor de hand te liggen. Bij effectieve digitalisering gaat het om oudere werken die in de kunstgeschiedenis relevant blijven.

Zo heeft de bibliotheek van de KMSKB (Brussel) al in 2009 meer dan 1.000 oude veilingcatalogi, waarvan heel wat geannoteerd met prijzen en/of namen van kopers, laten digitaliseren voor de databank Art Sales Catalogues Online.⁷

Het project Digitizing the Corpus Rubenianum Ludwig Burchard van het Rubenianum (Antwerpen) is een recent voorbeeld van gerichte en vernieuwende digitalisering. Het Corpus Rubenianum is de oevrecatalogus van Rubens, waarvan het eerste deel uitkwam in 1968 en de voltooiing voorzien is tegen 2020. Het telt momenteel 29 delen en 46 titels. De achttien oudste delen heeft men volledig gedigitaliseerd en doorzoekbaar gemaakt, en men heeft de full-text bestanden verrijkt met hyperlinks naar afbeeldingen van de kunstwerken in de online databank RKDimages.⁸

Het MSK Gent heeft alle tentoonstellingscatalogi in het bibliotheekbezit gedigitaliseerd, waaronder ook heel wat oudere saloncatalogi. De oudste hiervan dateert van 1792, de jongste van 1945. Deze bestanden staan niet online, ze zijn enkel ter plekke te raadplegen.

Fig. 1: Project Digitizing the Corpus Rubenianum Ludwig Burchard van het Rubenianum.

Voor musea blijft de eerste prioriteit meestal de fotografie of digitalisering van de museumcollectie. Als ieder museum ook de eigen publicaties zou digitaliseren en online zetten, zou dat heel wat onderzoek makkelijker maken.

Stelling 2: De museumbibliotheek is overbodig in 2025 (rondetafel 1)

De meeste bibliothecarissen zien de toekomst redelijk positief tegemoet. Er zijn verbouwingen bij meerdere musea, zoals het Museum Plantin-Moretus (heropend in 2016), DIVA en FOMU (heropening voorzien in 2018) en het KMSKA (heropening voorzien najaar 2019)... met perspectieven op een vernieuwde, meestal bredere bibliotheekwerking.

Toch werd de laatste jaren in een aantal bibliotheken de dienstverlening aan externe lezers beperkt, werden budgetten gerealloceerd, kwam er een tijdelijke sluiting, of was er sprake van opheffing van de bibliotheek en opname in een groter geheel. De oorspronkelijke functie van de bibliotheek, ter ondersteuning van het onderzoek op de museumcollectie en het voorbereiden van tentoonstellingen, komt niet in het gedrang. Wel de dienstverlening aan de externe student, onderzoeker, kunstenaar of particulier.

Vandaar het gedeeltelijke antwoord: de museumbibliotheek moet opnieuw de nadruk leggen op haar primaire functie. Haar bestaansreden ligt in haar verbondenheid met de kunstcollectie, haar collectiegerichtheid, haar belang voor het objectgericht onderzoek (naar de kunstwerken). Nauw daarmee verbonden zijn de onderzoeksnoden van haar kernpubliek, de curatoren en onderzoekers: welke wetenschappelijke publicaties hebben zij nodig om context te kunnen bieden aan de eigen museumcollectie?

Daarom is het belangrijk de interne positie van de bibliotheek te versterken:

- Verzeker je van de steun van de wetenschappelijke staf, de eerste gebruikersgroep, en promoot objectgericht onderzoek binnen de organisatie. Dit leidt immers tot een opwaardering en hoger gebruik van de bibliotheekcollecties.
- Maak strategische keuzes: zorg voor een sterke interne handbibliotheek, of een gedegen collectie met wetenschappelijke insteek; onderneem actie om de erfgoedcollectie op te waarderen, of om een dynamische ontmoetingsplek voor gebruikers te creëren.
- Toon je waarde voor externe gebruikers aan door goede gebruiksstatistieken aan te leggen: je kan bijvoorbeeld de verschillende soorten dienstverlening samen presenteren, d.w.z. de (stagnerende) cijfers van de fysieke bezoekers steeds voorstellen in combinatie met de (groeïende)

digitale dienstverlening (informatievragen, IBL...). Al te vaak wordt enkel naar het eerste gekeken.

- Zorg voor referenties naar de bibliotheek in de museumzalen, voor bezoekers die meer of diepgaandere informatie over de getoonde objecten willen. Dit kan via kennishoeken, vermelding in de audiogids of app. Hiervoor werk je samen met de afdeling publiekswerking.

Het is vooral belangrijk om zelf te anticiperen op mogelijke moeilijkheden en proactief voorstellen te doen.

In Gent waren de bibliotheken van het SMAK en het Design museum weinig open voor het publiek wegens personeelstekort of een moeilijk toegankelijke locatie in het gebouw. Hier is echter een goede samenwerking tot stand gekomen met het KASK, School of Arts van de HoGent, waaruit heel recent de Kunstenbibliotheek op de Bijlokesite is gegroeid.⁹ Schaalvergroting kan voor sommige museumbibliotheken een oplossing zijn, maar de idee is van onder uit meestal weinig gedragen en wordt bemoeilijkt door de aanwezigheid van verschillende bestuursniveaus.

Fig. 2: Leeszaal van de nieuwe Kunstenbibliotheek in Gent.

Stelling 3: De museumbibliotheek evolueert naar een open ontmoetingsplek (rondetafel 1)

In sommige musea is er een evolutie in deze richting: vooral in kleinere musea wordt publiekswerking doorgetrokken naar de bibliotheek.

Een mooi voorbeeld is de MIAT FACTory (Gent). Dit is het kenniscentrum van het MIAT met als uitvalsbasis de bibliotheek van het museum. Er is veel aandacht en waardering van de directie voor de bibliotheek, zelfs

al is er slechts een kleine leeszaal voor gebruik door internen én externen. In het museum zijn kennishoeken, met doorverwijzingen naar de bibliotheek.¹⁰

Ook Mu.ZEE (Oostende) heeft de ambitie om de bibliotheek meer toegankelijk te maken voor externen. Er is een grote leeszaal vlak naast de museumzalen, en er komt meer open kast-opstelling met publicaties, zodat toevallige bezoekers kunnen grasduinen in de collectie.

In het MSK Gent worden regelmatig stukken uit de bijzondere collectie van de bibliotheek in één van de tentoonstellingsruimtes gepresenteerd in speciaal daarvoor voorziene meubels.

Recent kreeg ook het M HKA (Antwerpen) een nieuwe leeszaal vooraan in het museum. Dit vergroot de zichtbaarheid van de documentaire collecties. De aanwezige publicaties dienen als "teaser" voor de museumbezoeker die verdieping zoekt.

Op dit vlak blijven de grote musea als KMKMG en KMSKB (Brussel) eerder gericht op hun rol als wetenschappelijke instelling. Het KMSKA van zijn kant heeft plannen om na de heropening in 2019 de kinderboeken en toegankelijke uitgaven ("boeken zonder voetnoten") op leesplekken in het museum in lezing te geven. Er komt ook meer samenwerking met de dienst Educatie voor de organisatie van activiteiten.

Stelling 4: De leeszaal van de toekomst moet een "coffee corner" krijgen (rondetafel 4)

Bij deze stelling zijn de meningen erg verdeeld. Het pro-kamp wijst erop dat onderzoek, maar ook onderwijs, in groepsverband steeds vaker voorkomt, en dat de bibliotheek ontmoetingen tussen onderzoekers en studenten moet faciliteren. Het maakt de sfeer ook gemoedelijker en de bibliotheek daardoor meer laagdrempelig.

Uit het contra-kamp komt de stelling dat koffie en kunstboeken niet samengaan. Als de bedoeling is om meer bezoekers aan te trekken, kan dit beter op andere manieren. Bijvoorbeeld door de leeszaal in de route van het museumbezoek in te werken, door vanuit de museumzalen naar de bibliotheek te verwijzen, of door onderlinge verwijzingen van en naar het museumcafé. Beter een coffee corner naast dan in de bibliotheek.

Idealiter bestaat de bibliotheek uit (minstens) twee aparte ruimtes: een stille studiezaal voor individueel onderzoek en een ruimte (met koffie) waar aan groepswerk gedaan kan worden.

Stelling 5: Een dienstverlening die alleen maar het consulteren van een bibliotheekcollectie ondersteunt is niet meer van deze tijd (rondetafel 4)

Iedereen is hiermee akkoord. De functie van kunstbibliotheken kan en moet uitgebreid worden. Andere activiteiten zoals lezingen of kleine presentaties zorgen voor meer dynamiek in de leeszaal en trekken een ander soort publiek. Door deelname aan tentoonstellingen in het museum kunnen bibliotheek- en archiefcollecties beter bekend worden. Activiteiten in de bibliotheek worden best inhoudelijk aan grotere evenementen in het museum gekoppeld en het is belangrijk om de band met de collecties te behouden. Deelname aan iets als de jaarlijkse Wetenschapsdag of Erfgoeddag brengt eveneens een ander type bezoeker over de vloer.

In het ModeMuseum is sinds vorig jaar de zogenaamde studiec collectie beschikbaar voor raadpleging in de leeszaal: dit is een geheel van kostuums en stoffen die niet voor opname in de museumcollectie in aanmerking komt en voornamelijk door de studenten mode als studiemateriaal gebruikt wordt. Hier zijn veel enthousiaste reacties over.¹¹

Stelling/vraag 6: Kan je de virtuele bezoeker gelijkstellen met de fysieke bezoeker? (rondetafel 4)

De meeste bibliothecarissen hebben een voorkeur voor de meer persoonlijke dienstverlening in de leeszaal. Het contact met de bezoeker is spontaan en meer diepgaand, je kan verder doorvragen en komt meer te weten over de achtergrond van het onderzoek van de gebruiker. Ook enkele gebruikers die voor de gelegenheid geïnterviewd waren hadden een voorkeur voor een rechtstreeks contact met de bibliotheekmedewerker, omdat die extra uitleg en suggesties kan geven.

Anderzijds groeit in het algemeen het aandeel van de virtuele bezoekers met de toename van het aantal digitale aanvragen:

- Binnenlandse gebruikers vragen een artikel of hoofdstuk of afbeelding digitaal aan, in plaats van ervoor naar de bibliotheek te komen. Men ontvangt informatie graag digitaal, zonder zich nog te verplaatsen.
- Ook de stijging van het aantal IBL-aanvragen voor boeken toont aan dat de bereidheid om zich te verplaatsen afneemt en men graag zoveel mogelijk de informatie "on the desk" ontvangt. In het KMSKA zijn een kwart tot een derde van de IBL-aanvragen afkomstig van de Universiteit Antwerpen, waarvan de campussen zich op fietsafstand bevinden.

- Het aantal buitenlandse gebruikers stijgt door de aanwezigheid van kunstbibliotheken in internationale online catalogi als WorldCat en Art Discovery Group Catalogue. Dit verhoogt de zichtbaarheid van de collecties over heel de wereld en doet het aantal informatievragen uit het buitenland stijgen. In het KMSKA helpt men sinds 2016 meer gebruikers die op afstand een vraag stellen, dan men externe bezoekers in de leeszaal ontvangt.

De evolutie naar digitale dienstverlening is dus zeker een feit, maar door het grote belang dat aan het fysieke kunstboek gehecht wordt blijft het een én-én-verhaal.

Stelling 7: De museumbibliotheek evolueert naar een digitaal kenniscentrum (rondetafel 1)

Het vertrekpunt bij digitalisering in musea, waarbij we het concept digitalisering in de brede zin gebruiken, is meestal de museumcollectie, niet de bibliotheek- of archiefcollectie. De collectie wordt digitaal gefotografeerd, en alle objectgerelateerde informatie komt in het elektronisch collectiebeheersysteem. Een goede samenwerking met collega's van collectiebeheer, beeldbeheer, archief, ICT en publiekswerking is hier essentieel.

De laatste jaren zijn er in meerdere musea projecten geweest waarbij bibliotheek-, archief- en collectiedata gekoppeld werden. Literatuurreferenties uit de bibliotheekcatalogus krijgen zo een link bij de objectrecords en vormen als het ware een bibliografie bij elk kunstwerk. Het gaat hierbij om wetenschappelijke monografieën met interpretaties van het werk, catalogi van de tentoonstellingen waarin een kunstwerk ooit werd getoond, eventueel de catalogus van de veiling waarin het werk werd verworven (herkomst), e.d. Waar mogelijk wordt ook full-text online informatie toegevoegd.

Het M HKA heeft sinds enkele jaren de applicatie Ensembles gecreëerd, waarbij de bestaande documentatie (publicaties, posters...) bij kunstwerken en kunstenaars gedigitaliseerd wordt en geïntegreerd online wordt voorgesteld.¹²

In de KMKG staan de museum- en bibliotheekcatalogi volledig los van elkaar, maar beide staan online en er is een fundamentele inhoudelijke overlap tussen beide. Hier vertrekt men vanuit citatiedetails van publicaties in de collectiecatalogus en heeft men die via gemeenschappelijke identificatie-elementen aan elkaar gekoppeld. Zo vind je nu objectgegevens bij de publicaties in de bibliotheekcatalogus, naast

de publicatiegegevens bij de kunstwerken in de collectiecatalogus.¹³

In het Middelheimmuseum legt men voor elke publicatie die een kunstwerk uit de collectie bevat een link in het AdLib record van de collectiecatalogus naar het bibliotheekstelsel, zodat in AdLib een bibliografie over het kunstwerk te vinden is. Omdat de collectiecatalogus niet online staat, is dit enkel zichtbaar voor interne gebruikers. Voor de 58 topstukken die wel online staan is ook de literatuurlijst voor iedereen raadpleegbaar.¹⁴

Het KMSKA heeft i.s.m. het expertisecentrum Packed en het departement Bibliotheek van de Universiteit Antwerpen, in 2015-2016 iets vergelijkbaars gedaan. In een groot project, waarbij meerdere bibliotheken betrokken waren, is voor het KMSKA in twee fasen een koppeling gemaakt tussen de bibliotheek- en de collectiecatalogus. Eerst werd in de collectiecatalogus bij elk record (kunstwerk) een veld gecreëerd waarin een link naar de gerelateerde werken in de bibliotheekcatalogus staat, zodat je een bibliografie van het kunstwerk krijgt. In een tweede fase werd aan de kunstwerken in de collectiecatalogus "persistent identifiers" (PID's) toegekend, en deze als open data op Wikidata ter beschikking gesteld. Deze PID's werden daarna gekoppeld aan de authority records van de kunstwerken in het bibliotheekstelsel.¹⁵

Fig. 3: Voorbeeld uit de collectiecatalogus van het KMSKA, met de link naar de gerelateerde publicaties in de bibliotheekcatalogus.

Pas als je er als organisatie in slaagt om alle informatie over een object in de verschillende digitale bronnen samen te brengen en vindbaar te maken voor de gebruiker kan je spreken van een digitaal kenniscentrum.

Het is ook duidelijk dat dit vooralsnog geen geautomatiseerd proces is, en dat het een grote inspanning vraagt om de juiste collectiegerelateerde informatie aan te brengen. Het is hier dat de inspanning bij de inhoudelijke beschrijving van publicaties een meerwaarde krijgt.

Stelling 8: Voor museumbibliotheken geldt: inhoudelijke ontsluiting moet zo diep mogelijk gaan (rondetafel 3)

Museumbibliotheken hebben meestal erg gespecialiseerde collecties, die nauw in verband staan met de museumcollecties. Onderzoek door curatoren is over het algemeen objectgericht. Een aantal kunstbibliotheken biedt dan ook erg diepgaande inhoudelijke beschrijvingen en gaat hierin verder dan het gebruik van generieke thesauri. Ze registreren veel kunstenaarsnamen, maar ook gegevens over tentoonstellingen en veilingen. Sommige noteren zelfs de vermelding van kunstwerken in publicaties.

Reden hiervoor is dat (interne) gebruikers, voornamelijk curatoren en onderzoekers, vaak op namen van kunstenaars of op gegevens van kunstwerken zoeken. Ook tentoonstellings- en veilinggegevens worden zo volledig mogelijk opgenomen, omdat onderzoekers komen met een algemene vraag hierover ("een tentoonstelling over de Zero-beweging in de jaren 1960", "de veiling van de bibliotheek Langui bij Bernaerts") en geen exacte titel of datum kennen. Men wil dus zoveel mogelijk informatie op maat van de gebruiker kunnen leveren.

De bibliotheek van het Middelheim registreert bijvoorbeeld heel veel kunstenaarsnamen. Bij overzichtswerken en catalogi van groepstentoonstellingen met contemporaine kunst neemt men alle kunstenaars op, ook de niet-beeldhouwers. Zo biedt men informatie over jonge, beginnende en nog onbekende kunstenaars. Voorwaarde is wel dat er een substantiële inhoudelijke bijdrage of een afbeelding met werk van de kunstenaar aanwezig is. Het Middelheim neemt ook de eigen kunstwerken in publicaties op, zodat je per kunstwerk een bibliografie kan oproepen.

Het Rubenianum vertrekt van het oeuvre van Vlaamse kunstenaars van de 16e en 17e eeuw, om elk kunstwerk binnen dit domein te documenteren met boeken en artikelen, archiefstukken en beelddocumentatie. Er worden

heel wat artikelen van tijdschriften geëxcerpeerd, individuele hoofdstukken van wetenschappelijke monografieën beschreven en in sommige gevallen worden ook abstracts in de bibliotheekcatalogus opgenomen.

Het KMSKA besteedt dan weer veel aandacht aan het opnemen van kunstenaarsnamen en van kunstwerken uit de eigen collectie. Als je in de betreffende index op de titel of het inventarisnummer van een kunstwerk zoekt, krijg je per kunstenaar of kunstwerk een bibliografie als resultaat. Dit is erg belangrijk voor

het objectgericht onderzoek. Bij de ontsluiting van zijn collectie oude veilingcatalogi (van de 18e tot het begin van de 20e eeuw) heeft het KMSKA ook gegevens over verzamelaars en veilingmeesters overgenomen en geïndexeerd, en handgeschreven annotaties in detail bekeken. Zo werden aan de hand van deze veilingcatalogi de herkomstgegevens van 160 kunstwerken uit de museumcollectie vervolledigd. Of hoe bibliotheken kunnen bijdragen aan voorbereidend wetenschappelijk onderzoek.

Stelling 9: In het Google-tijdperk maken gecontroleerde systemen het zoeken voor de gebruikers juist moeilijker.

En aanvullend: Inhoudelijke ontsluiting wordt overbodig als we full-text search aanbieden.

Bijna niemand van de kunstbibliothecarissen gaat akkoord met deze stelling. De algemene teneur is dat binnen het domein van de kunsten en de kunstgeschiedenis het nog lang zal duren eer alle relevante informatie online staat. Recente en auteursrechtelijk beschermde bronnen zullen nog niet meteen massaal online beschikbaar worden. En er wordt relatief weinig gedigitaliseerd in kunst- en museumbibliotheken (zie hierboven).

Eigenlijk is de vraag: hoe ga je toegangen creëren op je bibliotheekcollectie? Het uitgangspunt is dat deze toegangen op de noden van de gebruiker afgestemd moeten zijn. Toch is de situatie van kunstbibliotheken in hogescholen anders dan die van museumbibliotheken: hogeschoolbibliotheken hebben een ander publiek en meer digitale materialen, die tegelijk doorzocht moeten kunnen worden.

Hogeschoolbibliotheken hebben voor de eigen catalogus vaak een trefwoordensysteem, maar tegelijk zijn zij geïntegreerd in de algemene "discovery services" van de hogeschool en de geassocieerde universiteit. Hier komen databanken met verschillende inhoud en beschrijvingswijzen samen, zowel full-text als andere bronnen. Het is dus nodig om te zoeken op termen die in verschillende velden tegelijk kunnen voorkomen om een zo exhaustief mogelijke lijst met resultaten te verkrijgen. Deze zoekmethode is dan ook vooral geschikt voor beginnende zoekers, d.w.z. studenten die voor het eerst een kennisdomein aanboren en veel zoekresultaten wensen, om daaruit de meest relevante te selecteren als vertrekpunt. Bij full-text zoeken moet de gebruiker wel goed beseffen dat hij in verschillende talen moet zoeken. Dat is minder een probleem bij het zoeken via indexen omdat daar vertalingen zijn ingebouwd.

In museumbibliotheken daarentegen lijkt het erop dat een gecontroleerd vocabularium nog steeds onmisbaar

is. Dit heeft opnieuw te maken met de aanwezigheid van de kunstcollecties en de objectgerichtheid van het onderzoek. In museumbibliotheken kent men trefwoorden toe om verbanden met de kunstcollectie te leggen. Dit zijn in de eerste plaats records van kunstenaarsnamen, in sommige bibliotheken ook records van kunstwerken (zie hierboven). Deze vind je niet volledig terug in de ontsluitingssystemen bij databanken, noch in abstracts noch in full-text.

Ook generieke inhoudelijke trefwoorden blijven belangrijk in museumbibliotheken. Zo startte Anet, het netwerk van wetenschappelijke bibliotheken in de regio Antwerpen en Limburg, in 2013 een project om de Art and Architecture Thesaurus (AAT) in de netwerkcatalogus te implementeren. Deze thesaurus werd ontwikkeld door het Getty Research Institute¹⁶ en is bedoeld voor de inhoudelijke beschrijving van architectuur-, kunst- en cultuurhistorische collecties. Er bestaat een Nederlandstalige AAT-versie die beheerd wordt door het Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie (RKD) in Den Haag. Anet, het KIK en RKD werken samen aan de verdere ontwikkeling van deze AAT. Aangezien de AAT ook gebruikt wordt bij de beschrijving van objecten in onze museumcollecties creëert dit mogelijkheden tot koppelingen tussen collectie- en bibliotheekcatalogi. De Antwerpse hogeschoolbibliotheken met collecties over kunst hebben aangesloten op dit project. Het project loopt momenteel verder in de vorm van een werkgroep binnen Anet, die vragen behandelt en nieuwe voorstellen doet aan het Getty.

In Anet worden persoonsgegevens ook gekoppeld aan externe indexen als RKDartists en de Virtual International Authority File (VIAF), wat de kwaliteit van de data verzekert.

Met uitgebreide inhoudelijke beschrijvingen creëer je uiteindelijk een zoekomgeving waarin de gebruiker alle "gecontroleerde" termen vrij kan combineren en tot kwalitatieve zoekresultaten komt.

Hoe kan je echter in een gecontroleerd systeem toch associatief zoeken, met vrije zoektermen, mogelijk maken, zoals in een Google-zoekveld? Dit is een uitdaging waar ontwerpers van zoekalgoritmes mee bezig zijn en waarin gebruikers een grote rol spelen.

Stelling 10: Gebruikers moeten een actieve inbreng krijgen in de inhoudelijke ontsluiting (rondetafel 3)

Gebruikers betrekken bij je werking creëert een community-gevoel en gebruikers brengen een nieuwe kijk van buitenaf. Iets als "tagging" kan daartoe bijdragen. "Tagging" wordt al vaker gebruikt in de museumwereld, voornamelijk om de inhoud

van beeldmateriaal te identificeren. Nadien wordt meestal een vorm van redactie op de tags uitgevoerd. Zo kunnen herhaaldelijk voorkomende tags bij een object als relevant beschouwd worden, gefilterd en toegevoegd aan het object. We hebben momenteel geen weet van kunst- of museumbibliotheken waar met tags gewerkt wordt en waar dus de input van de gebruiker meegenomen wordt voor de inhoudelijke ontsluiting.

Hoe combineer je dus de mogelijke invoer van de gebruiker met de bestaande gecontroleerde inhoudelijke beschrijving door catalografen?

Eigenlijk geeft de gebruiker van een online catalogus al een onzichtbare inbreng, nl. bij het zoeken geeft hij een term in die voor hem het onderwerp weergeeft waarnaar hij op zoek is. Door deze zoektermen te loggen, krijg je zicht op het zoekvocabularium van de gebruiker en op terugkerende trefwoorden. Een stap

verder is vaak terugkerende zoektermen verwerken en matchen met gecontroleerde thesaurustermen. Ontwikkelaars van catalogus- en "discovery"-software zijn bezig de mogelijkheden hiervan te onderzoeken. Kunst- en museumbibliotheken zijn erg geïnteresseerd in wat dit zal opleveren.

Met dank aan alle deelnemers van de rondetafelgesprekken voor het delen van hun ervaring en hun inspiratie.

Ingrid De Pourcq

*Koninklijk Museum voor Schone
Kunsten Antwerpen (KMSKA)*
Lange Kievitstraat 111-113 bus 100
B-2018 Antwerpen
ingrid.depourcq@kmska.be
<http://www.kmska.be/>
<http://www.hetnieuwemuseum.be/>

November 2017

Noten

1. Enquête en verslag opvraagbaar bij de auteur.
2. Voor de onderstaande paragrafen grijpen we gedeeltelijk terug naar: Hughes, Sarah Anne. Contemporary publishing by national museums and art galleries in the UK and its future. *Art Libraries Journal*, 2014, vol.39, nr.3, p. 34-41.
3. Musea op de tweespalt tussen wetenschappelijkheid en publieksgerichtheid: Todts, Herwig; Caen, Barbara; De Pourcq, Ingrid. Een populaire wetenschappelijke instelling. Het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten Antwerpen: een geschiedenis 1810-2007. Stichting Kunstboek, 2008, p. 209-210. ISBN 978-90-5856-271-5.
4. VVBAD. Informatie aan zee 2015 [online]. <<https://www.vvbad.be/activiteiten/informatie-aan-zee-2015/tentoonstellingscatalogus-digital-exhibition-report>> (geraadpleegd op 21 november 2017).
5. Vlaamse Kunstcollectie (VKC). Webpublicaties [online]. <<http://www.vlaamsekunstcollectie.be/nl/webpublicaties.aspx>> en themawebsites <<http://vlaamseprimitieven.vlaamsekunstcollectie.be/nl/onderzoek/webpublicaties>>, <<http://barokinvlaanderen.vlaamsekunstcollectie.be/nl/onderzoek/webpublicaties>> en <<http://jamesensor.vlaamsekunstcollectie.be/nl/bronnen/webpublicaties>> (geraadpleegd 21 november 2017)
6. Zie bijvoorbeeld de website van het KMSKA met online artikelen over het Rubensproject en het Ensor Research Project: KMSKA. Onderzoek [online]. <<http://www.kmska.be/nl/Onderzoek/>> (geraadpleegd op 21 november 2017).
7. Goddeeris, Ingrid. Digitalisering oude veilingcatalogi: met één muisklik terug in de tijd naar de fascinerende wereld van de kunstveilingen. *Bibliotheek- en Archiefgids*, 2010, vol.86, nr.2, p. 16-22. Zie ook VVBAD. BAG [online]. <<https://www.vvbad.be/meta/bag-nummer-20102/digitalisering-oude-veilingcatalogi>> (geraadpleegd op 21 november 2017).
8. Zie Rubenianum. Corpus Rubenianum Ludwig Burchard online [online]. <<http://www.rubenianum.be/nl/pagina/corpus-rubenianum-ludwig-burchard-online>> (geraadpleegd op 21 november 2017).
9. Zie Stad Gent. Cultuur, Sport & Vrije tijd. Nieuws/evenementen [online]. <<https://stad.gent/cultuur-sport-vrije-tijd/nieuws-evenementen/de-kunstenbibliotheek-verenigt-kunstboeken-en-tijdschriften-onder-een-dak>> (geraadpleegd op 21 november 2017).
10. Delrue, Parsival; De Meyer, Brigitte. MIATfactory: De evolutie van bibliotheek naar kenniscentrum. *Bladen voor documentatie*, 2016, vol. 70, nr.2, p. 113-116. Zie ook ABD-BVD. *Bladen voor Documentatie* [online]. <https://www.abd-bvd.be/wp-content/uploads/2016-2-Delrue_DeMeyer.pdf> (geraadpleegd op 21 november 2017).
11. Zie ModeMuseum. Studiecollectie [online]. <<https://www.momu.be/collectie/studiecollectie.html>> (geraadpleegd op 2 februari 2018).
12. Zie M HKA. Ensembles [online]. <<http://www.ensembles.org/>> (geraadpleegd op 21 november 2017).

13. Dit project werd voorgesteld op Informatie aan Zee 2015. Zie VVBAD. Informatie aan Zee 2015 [online]. <<https://www.vvbad.be/activiteiten/informatie-aan-zee-2015/integratie-van-de-collectie-en-bibliotheekcatalogi-van-het>> (geraadpleegd op 21 november 2017). Een voorbeeld in de online collectiecatalogus van de KMKG: KMKG. Carmentis-MuseumPlus [online]. <http://carmentis.kmkg-mrah.be/eMuseumPlus?service=ExternalInterface&moduleFunction=highlight&viewType=lightbox_3x4> (geraadpleegd op 21 november 2017). Zoek bijvoorbeeld op "Buste van een koning".
14. Zie Museum Middelheim. Topstukken [online]. <<http://www.middelheimmuseum.be/nl/content/topstukken>> (geraadpleegd op 21 november 2017).
15. Voor een beschrijving van het project, zie Project CEST. Pilotproject KMSKA, Anet, Archiefbank Vlaanderen [online]. <https://www.projectcest.be/wiki/Pilotproject_KMSKA,_ANET,_Archiefbank_Vlaanderen> (geraadpleegd op 21 november 2017). Een voorbeeld in de online collectiecatalogus van het KMSKA: KMSKA. Collectie [online]. <<http://collectie.kmska.be/>> (geraadpleegd op 21 november 2017). Zoek bijvoorbeeld op "Pieter Gillis".
16. Zie Getty Research Institute. Search Tools & Databases. Art & Architecture Thesaurus Online [online] <<http://www.getty.edu/research/tools/vocabularies/aat/>> (geraadpleegd op 21 november 2017).